

UDK (UDC): 930.253

Tipologija: 1.09 Objavljeni strokovni prispevek na konferenci
Category: 1.09 Published Professional Conference Contribution

Zdenka Semlič Rajh*

PRINCIP PROVENIENCE IN OBLIKOVANJE FONDA Razkorak med veljavno teorijo in slovensko arhivsko prakso

Izvleček:

Leto 2009 je v slovensko arhivsko prakso, pa tudi teorijo, vneslo bistveno novost, ki se nanaša na popisovanje arhivskega gradiva. Na osnovi skupne odločitve vseh regionalnih arhivov so le ti prešli na popisovanje arhivskega gradiva s pomočjo programskega orodja scopeArchiv. Ob pričetku popisovanja in prenašanja registra fondov v novi program, pa se je v praksi pokazal velik razkorak med veljavno teorijo in slovensko arhivsko prakso, ki se nanaša na vprašanje oblikovanja fonda na osnovi principa provenience in principa prvotne ureditve, ki predstavljata temelj arhivske stroke. Avtorica bo v prispevku prikazala nekatere praktične primere razkoraka med veljavno teorijo in obstoječo arhivsko prakso, pri tem pa bo na osnovi preučevanja veljavne prakse in strokovne literature poskusila poiskati vzroke za uporabo obstoječe prakse pri oblikovanju fondov in s tem negiranja principov provenience in prvotne ureditve. V prispevku bo skušala predstaviti oblikovane kriterije, na osnovi katerih bi bilo možno oblikovati arhivske fonde na osnovi veljavnih arhivskih principov.

Ključne besede:

provenience, prvotna ureditev, arhivski fond, popisovanje arhivskega gradiva, arhivska teorija, arhivska praksa.

Abstract:

The Creation of the Fond and the Principle of Provenance: The Difference Between Current Archival Theory and Slovenian Archival Practice

In 2009 the Slovenian archival practice and also the theory were introduced to an essential change regarding the arrangement and description of archives. Based on a joint decision of all Slovenian regional archives archivists started with the description of archives using scopeArchiv software. Soon after the beginning of data transfer to a new system a huge difference between current archival theory and Slovenian archival practice in creating archival fonds, based on the principal of provenance and respect of the original order as basic principles of archival profession, was shown. The author will try to present some case studies of the mentioned differences. After studying current professional practice and available literature the author will try to show the reasons leading to the implementation of practice not based on the mentioned principles of the profession. At the end, the author will try to present the criteria based on the basic professional principle (of provenance). This could be the fundament on which archivists could proceed to the creation of fonds in a manner corresponding to new given and internationally accepted definitions of the fond.

Key words:

provenance, Respect des fondes, respect of original order, fond, arrangement, archival theory, archival practice.

* Mag. Zdenka Semlič Rajh, arhivska svetovalka, Pokrajinski arhiv Maribor, Glavni trg 7, SI-2000 Maribor, Slovenija.

Vprašanje koncepta arhivskega fonda in njegovo oblikovanje predstavlja osnovo teorije o arhivskem gradivu in je osnovnega pomena pri razlagi njegove narave, razumevanja in pri posredovanju znanja o arhivskem gradivu, ki ga hranijo arhivske institucije. Toda kot vsaka druga ideja je tudi vprašanje koncepta arhivskega fonda doživelo mnogo sprememb in revizij, povzročalo mnoge izzive, še posebej pri njegovi dejanski uporabi v arhivski praksi, saj je vprašanje koncepta arhivskega fonda tesno povezano s principom provenience in prvotne ureditve.

Današnja razmišljanja o naravi in obravnavanju arhivskih fondov upoštevajo tudi spremembe v procesu nastajanja arhivskega gradiva, spremembe, nastale na področju informacijskih tehnologij, ki vplivajo na nastanek sodobnega gradiva, spremembe pogojev hrambe idr., kljub temu pa koncept še vedno temelji na dobro postavljenih temeljih.

Namen pričujočega prispevka nikakor ni kritika dosedanjega koncepta oblikovanja fondov in upoštevanja principa provenience pri delu v slovenskih arhivih, temveč poskus prikaza razvoja in sprememb, do katerih je prišlo na osnovi sprejetja splošnih mednarodnih arhivskih standardov za popisovanje arhivskega gradiva, ustvarjalcev, funkcij in institucij, ki hranijo arhivsko gradivo in drugih splošnih družbenih in tehnoloških sprememb, ki so povzročile nujno potrebo po spremembi oblikovanja teoretičnih izhodišč, ne samo pri vprašanju oblikovanja fonda, temveč arhivske stroke v Sloveniji nasploh.¹

1. PRINCIP PROVENIENCE IN PRVOTNA UREDITEV

Princip provenience že od srede 19. stoletja predstavlja osnovo arhivske teorije in prakse, s tem posledično pa tudi celotne arhivske stroke. Po besedah francoskega arhivista *Michela Duchaina*, enega izmed vodilnih strokovnjakov s področja proučevanja principa provenience in prvotne ureditve ter vprašanj oblikovanja fonda, prav ta princip najbolj jasno loči arhivista od bibliotekarja na eni in profesionalnega raziskovalca in dokumentalista na drugi strani (Duchain 1983, str. 64).

Razvil se je na osnovi dolgoletnih mednarodnih izkušenj, ki so pripeljale do spoznanja, da se gradivo t. i. izvornih teles, vključno s kontekstom in upravnimi postopki, ki se v njem odražajo, najbolje ohrani nepomešano, kot ena celota. Tako so pri urejanju gradiva pričeli upoštevati njegov skupni izvor; gradivo enega ustvarjalca je tvorilo samostojno enoto, imenovano fond.

Ideja je seveda v začetku naletela na intenzivne kritike, ne samo s strani nekaterih arhivistov, temveč predvsem zgodovinarjev in drugih uporabnikov arhivskega gradiva. Ti so sicer podpirali načelo provenience, vsi pa se niso strinjali s principom prvotne ureditve, saj so bili mišljenja, da takšna ureditev služi zgolj upravnim namenom, ne pa zgodovinskemu raziskovanju.

Korenine razvoja principa provenience segajo nekaj več kot dvesto let nazaj, prva ideja o tem pa se je pojavila daljnega leta 1791, ko so na Danskem prvič predlagali, da bi bilo potrebno pri urejanju gradiva Kraljeve zbornice upoštevati izvirne ustvarjalce gradiva.² Podobne ideje so se nato pojavile leta 1812 še v

¹ Na tem mesto dolgujem zahvalo strokovnemu kolegu dr. Miroslavu Novaku, ki mi je v eni izmed nešteti strokovnih diskusij, ki sva jih vodila ob uvajanju popisovanja gradiva v novem programskem orodju scopeArchiv in iskanju ustreznih rešitev za nastale probleme, dal iztočnico in s tem na nek način vzpodbudo za pripravo tega prispevka. Zahvala pa ne velja samo za omenjeno, temveč tudi za mnoge izmenjane ideje in spoznanja, ki so bila uporabljena pri pripravi tega prispevka.

² Glej Lindvald 1932, str. 243, Pohjola 1994, str. 87.

Neaplju, 1826 na Nizozemskem in tudi v nekaterih nemških deželah. Kot prelomnici pri uvajanju principa provenience lahko štejemo leti 1841 in 1881. Leta 1841 je *Natalis de Wailly* z instrukcijo francoskega notranjega ministrstva za urejanje in klasificiranje departmajskih in občinskih (komunalnih) arhivov določil, da je potrebno ohraniti posamezna arhivska izvorna telesa kot celote, medtem ko morajo biti te celote znotraj urejene po predpisani snovni shemi. Princip so poimenovali *Respect des fondes*. V Prusiji pa so idejo razvili še nekoliko dlje. Pravilnik za urejevalna dela v Tajnem državnem arhivu v Berlinu iz leta 1881 je odredil, da je potrebno arhivskim telesom ohraniti tudi strukturo, kakršno so dobila pri poslovanju urada.³ Princip provenience so leta 1898 teoretično utemeljili nizozemski arhivisti *Samuel Muller, Johan A. Feith in Robert Fruin* v svojem znamenitem delu *Priručnik za urejanje in popisovanje arhivskega gradiva (Handleiding voor het ordenen en beschrijven van Archieven)*, ki je kmalu postal arhivska Biblija in temeljno delo na področju arhivske teorije. Avtorji so v svojem delu poudarili, da je arhiv organska celota, živ organizem, ki po določenih pravilih raste, se oblikuje in preoblikuje. Vsak arhiv ima tako rekoč svojo lastno osebnost, svojskost, ki jo mora arhivist poznati, preden se more lotiti urejanja (Manual 2003, str. 19-20). Delo je bilo kmalu prevedeno v nemščino (1905), italijanščino (1908) in francoščino (1910).⁴ Tako leto 1898 štejemo kot leto splošnega priznanja načela provenience, ki so ga na mednarodnem arhivskem kongresu v Bruslju leta 1910 na osnovi ugotovitev, zapisanih v omenjenem delu, sprejeli kot temeljni princip urejanja in popisovanja arhivskega gradiva.⁵

Tudi v Avstriji je *Theodor von Sickel* že leta 1869 zagovarjal uporabo razvojne ideje pri arhivskih izvornih telesih, kot so sprva imenovali načelo provenience. Toda arhivi so tem pobudam v praksi sledili razmeroma pozno, še naprej so v uporabljali umetne, racionalne sisteme urejanja, ki so imeli že dolgo tradicijo. V Hišnem, dvornem in državnem arhivu na Dunaju se je načelo provenience uveljavilo šele tik pred prvo svetovno vojno (1908), ko je tudi Akademija znanosti v svoji spomenici poudarila pomen tega načela (Žontar 2003, str. 75).

Pri nas je prvi na provenienčno načelo opozoril *Josip Mal* v prispevku Pomen in organizacija arhivov, ki je izšel leta 1910, kjer navaja, da je »vrhovno pravilo vsakega urejevanja ohranitev provenienčnega načela, t.j. da se imajo vsi organi nastali deli v tej organični zvezi ohraniti oziroma jih zopet v prvotno organsko celoto nazaj spraviti, če se je bila ta vez raztrgala: arhivalije odpravljenih samostanov ali starih uradov in rodovin spadajo skupaj in se ne smejo razdreti, ker so skupno vzrasle in se razvile« (Mal 2010, str. 22).

Načelo provenience se je splošno uveljavilo, vendar je bilo na njegovo dosledno upoštevanje potrebno počakati še nekaj desetletij. V mnogih primerih so načelo upoštevali izključno le za spise, ostalo gradivo (listine, uradne in poslovne knjige, karte itd.) pa so še dalje mešali med seboj (Žontar 2003, str. 76).

Načelo provenience se je uveljavilo v arhivih po vsem svetu in je veljavno in uporabno tako pri klasičnem kot tudi elektronskem gradivu. Poleg tega pa je postalo tudi osnova za mednarodne strokovne standarde za popisovanje arhivskega gradiva, ustvarjalcev, funkcij in institucij, ki hranijo arhivsko gradivo.

³ Glej Pohjola 1994, str. 88. Podrobneje o izvoru in razvoju principa provenience glej Papritz 1976, str. 9-14, Horsman 1994, str. 51-63, Žontar 2003, str. 73-79.

⁴ Leta 2003 je *The Society of American Archivists* objavila 3 izdajo priručnika *Manual of the Arrangement and Description of Archives*, ki ga je v angleščino prevedel Arthur H. Leavitt. Izdaji je dodan predgovor, ki so ga napisali Peter Horsman, Eric Ketelaar, Theo Thomassen in Majorie Rabe Britt.

⁵ Glej Papritz 1976, str. 15-16.

Kljub splošni uveljavitvi sistema provenience pa sta njegova interpretacija in praktična uporaba predvsem zaradi jezikovnih razlik privedli do velikih debat in različnega pojmovanja principa, predvsem v zvezi z njegovo t.i. notranjo dimenzijo. Kot navaja Horsman, se je princip razvil na osnovi različnih administrativnih praks - pruski arhivisti so se opirali na svoj registraturni sistem, nizozemski so gradili na osnovi svoje administrativne prakse, prav tako kot francoski, angleški, danski, švedski in nenazadnje severnoameriški arhivisti, ki so arhivski sistem gradili na svojih administrativnih sistemih. Poleg razlik v administrativnih sistemih verjetno obstaja še cela vrsta drugih razlogov, ki so vodili v različne interpretacije principa. Izvora principa provenience verjetno ni iskati v globoki teoretični ideji, temveč je le-ta postal uspešen, ker so arhivisti takrat v njem videli edini realen način za obvladovanje velikih količin arhivskega gradiva različnih provenienc. Njegova osnova je bila predvsem praktične narave. Prvi argument v prid principa »*Respect des Fonds*«, ki ga je leta 1841 podal de Wailly, podpira Horsmanovo mnenje. «Ureditev na osnovi fonda», je razložil svojim nasprotujočim kolegom, »je edini način, da takoj dosežemo enotno ureditev. Gre za enostavno metodo, ki jo je mogoče uvesti v praksi, edina stvar, ki jo je potrebno storiti, je, da določimo provenienco gradiva.«⁶ (Horsman 1994, str. 54).

Kot že omenjeno, se je največ debat pri vprašanju interpretacije principa nanašalo na vsebino samega principa, ki so ga v anglosaških deželah poimenovali »*The Principle of Provenance*« in v francosko govorečih »*Respect des Fonds*«⁷. Zdi se, da je postalo splošno sprejemljivo, da princip vsebuje t. i. zunanjo dimenzijo, kjer se mora gradivo iste provenience hraniti kot skupna celota in ga ni dovoljeno kakorkoli pomešati z gradivom drugega izvora. Velika razlika pa se pokaže pri vprašanju, ali je potrebno prvotno ureditev upoštevati kot sestavni del principa provenience ali kot samostojen in neodvisen princip.

Vsekakor je potrebno poudariti, da je imel izvirni francoski koncept »*Respect des Fonds*« tako zunanjo kot notranjo dimenzijo, čeprav je Natalis de Wailly poudarjal predvsem zunanjo. Vendar je opozoril tudi na notranjo ureditev in na prednosti, ki jih prinaša. Michel Duchein je v svojem delu *Theoretical Principles and Practical Problems of Respect des fonds in Archival Science*⁸ zapisal, da logika v de Waillyevi interpretaciji vodi k zaključku, da je potrebno poleg upoštevanja zunanje dimenzije fonda upoštevati tudi notranjo integriteto, pa čeprav le teoretično. Ker francoska administracija ne uporablja sistema odlaganja (registry system), Francozi ne upoštevajo prvotne ureditve fonda kot sestavnega dela principa provenience (Pohjola 1994, str. 89).

Oblika principa provenience, kot so jo razvili Prusi in Nizozemci konec 19. stoletja, pa vsebuje tako zunanjo kot notranjo dimenzijo. P. Horsman, kot predstavnik nizozemske arhivske »šole«, zagovarja tezo, da je princip provenience edini veljavni princip arhivske teorije, ki pa ima poleg zunanje dimenzije tudi notranjo, ki predstavlja prvotno ureditev in tvori skupaj s principom provenience nedeljivo celoto.⁹ Nizozemska arhivska teorija vse od utemeljitve principa provenience vključuje princip prvotne ureditve v princip provenience kot nedeljivo

⁶ Glej Desjardins 1890, str. 30, Schellenberg 1956, str. 172.

⁷ Za pojasnitev bistvene razlike med posameznimi pojmi je potrebno uporabiti izvirne angleške, nemške in francoske izraze, ki se uporabljajo v angleško, nemško in francosko govorečih območjih, saj razlika med posameznimi interpretacijami izhaja ravno iz jezikovnih razlik.

⁸ Glej Duchein 1983, str. 75, 77.

⁹ Glej Horsman 1994, str. 51.

celoto. Ni potrebno upoštevati samo integritete fonda, ampak tudi njegovo notranjo ureditev, ki jo je določil ustvarjalec. To najdemo jasno zapisano že v večkrat omenjenem nizozemskem Priročniku, kjer se v sekciji 16 navaja: »Sistem ureditve mora temeljiti na prvotni ureditvi arhivskega fonda ...«, ¹⁰ sekcija 17 pa posledično dodaja: »Pri urejanju arhivskega fonda je potrebno najprej, v kolikor je to le mogoče, vzpostaviti sistem prvotne ureditve.« ¹¹ Ključna trditev pa se postavlja v sekciji 19 in se glasi: »Pri urejanju arhivskega fonda je interes zgodovinarjev in zgodovinskih raziskav zgolj sekundarnega pomena.« ¹² (Horsman 1994, str. 53-54).

Razvoj na področju nemških dežel pa je šel v popolnoma drugo smer. Danes je rezultat tako teoretičnih kot praktičnih izkušenj nemških arhivistov ta, da nemška arhivska teorija in praksa principa prvotne ureditve fonda ne smatrata kot sestavnega dela principa provenience. Po njihovem mnenju ¹³ gre za dva ločena principa, katerih uporaba je omejena z mnogimi pravili. Zdi se, da je nemška definicija vplivala tudi na nekatere druge anglosaške dežele, ki v principu provenience upoštevajo zgolj njegovo zunanjo dimenzijo. Ta usmeritev se je pokazala tudi v uradni definiciji principa provenience, kot jo prinaša uradni Slovar arhivske terminologije, ki ga je leta 1984 izdal Mednarodni arhivski svet. ¹⁴ Omenjeni slovar posebej definira princip prvotne ureditve ¹⁵, ki ga nemški jezik poimenuje »*Registratorprinzip*« (Pohjola 1994, str. 89).

Vendar so nekatere novejšje diskusije na omenjeno temo, predvsem tiste, ki so se razvile v Kanadi, pripeljale do zaključka, da princip provenience vsebuje in upošteva tako zunanjo kot notranjo dimenzijo fonda. Po mnenju T. Cooka se v fondu prepletajo naravna akumulacija gradiva in prvotna ureditev ter vzdrževanje povezav med obema. To pa povzroča napetost med ustvarjanjem gradiva na eni strani in prvotno ureditvijo na drugi, z drugimi besedami - med zunanjo in notranjo dimenzijo, t.i. *respect des fonds*, kar pri arhivistih pogosto povzroča zmedo pri identifikaciji in popisovanju fondov (Cook 1992, str. 36).

V slovenski arhivski teoriji zasledimo definicijo principa provenience v delu Arhivistika, ki sta ga leta 1973 za objavo pripravila Sergij Vilfan in Jože Žontar, izdalo pa ga je Arhivsko društvo Slovenije. V njem navajata, da načelo provenience v širšem pomenu besede pomeni, da se pri urejanju oziramo na izvor celote in na njeno prvotno notranjo ureditev. Pri tej formulaciji vsebuje to načelo dva elementa: izvorno celoto in prvotno ureditev. Med njima je zveza dejansko v eni smeri: prvotne ureditve ne moremo ohraniti, če ne ohranimo izvirne celote. Vendar ni nujen vpliv tudi v nasprotni smeri: lahko se, vsaj teoretično, ohrani izvirna celota, a v njej spremeni prvotna ureditev. Poleg tega se pravilo o ohranitvi izvirnih celot in pravilo o

¹⁰ »The system of arrangement must be based on original organisation of the archival collection, which in the main corresponds to the organisation of the administrative body that produced it«. Manual 2003, str. 52.

¹¹ »In the arrangement of an archival collection, therefore, the original order should first of all be re-established as far as possible. Only thereafter can one judge whether, and to what extent, it is desirable to deviate from that order«. Manual 2003, str. 59-60.

¹² »In the arrangement of an archival collection the interest of historical research should receive only secondary consideration«. Manual 2003, str. 65.

¹³ Glej Brenneke 1953, str. 67-68, 69, 85-89, Papritz 1976, str. 57-58, Menne-Haritz 1992, str. 26-28, 52-53.

¹⁴ Principle of Provenance: »The basic principle that records/archives of the same provenance must not be intermingled with those of any other provenance; frequently referred to as »*respect des fonds*«. Also extended to include the registry principle«. Dictionary 1984, str. 130.

¹⁵ »Registry Principle: The principle that archives of a single provenance should retain the arrangement established by the creating agency, institution or organisation in order to preserve existing relationship and reference numbers; sometimes implied in the principle of provenance and also called the principle of respect of original order«. Dictionary 1984, str. 144.

ohranitvi prvotne ureditve, čeprav si ne moreta nasprotovati, nanašata na različno problematiko in ju je zato treba razločevati. Zaradi lažjega razumevanja je torej treba v načelu provenience v širšem pomenu razločevati oba elementa in ju razdeliti na dve načeli: na načelo provenience v ožjem pomenu besede in na načelo prvotne ureditve (Vilfan, Žontar 1973, str. 53).

Žontar v svojem delu *Arhivska veda v 20. stoletju*, ki je izšlo leta 2003, tudi nadalje navaja, da načela provenience ne pojmujejo brezpogojno kot zahteve po ohranitvi notranje ureditve, toda pod enim pogojem, da ne porušimo povezave med dokumenti (Žontar 2003, str. 76).

Vsekakor se lahko strinjamo s tem, kar je zapisal Žontar, ki se strinja z Adolfom Brennekejem, da nimamo opravka z živimi bitji ali rastlinami, ampak vseskozi s stvaritvami človeka (Žontar 2003, str. 76), ter z Vilfanom, ki navaja, da prvotne ureditve ne moremo ohraniti, če ne ohranimo izvirne celote.

Če upoštevamo nova dognanja, ki so rezultat dolgoletnih diskusij, pa se po mojem mnenju nikakor ne gre strinjati s tem, da se lahko ohrani izvirna celota, a v njej spremeni prvotna ureditev ter da je potrebno razločevati pravilo o ohranitvi izvirnih celot in pravilo o ohranitvi prvotne ureditve, kot navaja Vilfan, kakor tudi ne s tem, da načela provenience ni potrebno pojmovati brezpogojno kot zahteve po ohranitvi prvotne notranje ureditve (toda pod pogojem, da ne porušimo povezave med dokumenti), kot navaja Žontar. Dejstvo namreč je, da z neupoštevanjem prvotne ureditve v vsakem primeru kršimo princip provenience, razen v primeru, ko smo v arhiv prevzeli gradivo, ki je bilo kot posledica neskrbnega ravnanja pri ustvarjalcu ali drugih okoliščin v arhiv prevzeto v popolnoma razsutem stanju, ki ne omogoča ponovne vzpostavitve prvotne ureditve. Pri tem je potrebno upoštevati, da ima velika večina gradiva, ki ga arhivi danes sprejemajo v svoje varstvo, že svojo točno določeno ureditev, ki jo mora arhivist pri strokovni obdelavi gradiva vsekakor upoštevati. Tudi kodeks etike, ki je bil dokončno potrjen in sprejet leta 1996 na 13. mednarodnem arhivskem kongresu v Pekingu, namreč navaja, da morajo arhivisti ohranjati arhivsko gradivo v njegovem zgodovinskem, pravnem in administrativnem kontekstu, da bi na ta način upoštevali načelo provenience ter ohranili in napravili evidentna originalna razmerja med dokumenti.¹⁶

V osnovi gre za enostaven princip, ki je tesno povezan s prakso in ki se je izkazal za dovolj fleksibilnega, ne glede na to, ali imamo opravka s klasičnim ali pa z elektronskim gradivom. Seveda se ob uveljavitvi sistema postavlja cela vrsta vprašanj, kot npr. zakaj bi morali arhivisti upoštevati prvotno ureditev in kakšne prednosti to prinaša za uporabnike, zakaj naj arhivski principi prevladajo nad zahtevami zgodovinarjev ... Utemeljitelji principa so pri tem imeli v mislih predvsem arhiviste, ki so morali obvladovati velike količine gradiva in jih pri tem pripravljati za uporabnike. Več kot trideset let po utemeljitvi principa pa je Fruin poudaril tudi prednosti tega principa za uporabnike. Ureditev, ki sloni na principu prvotne ureditve, je objektivna in ne daje prednosti kateremukoli uporabniku. Nekateri bi si želeli kronološke ureditve, drugi abecedne ali pa tematske. Toda samo prvotna ureditev odraža tudi način delovanja in poslovanja ustvarjalca gradiva. Ustvarjalec je hranil gradivo glede na svoj sistem poslovanja in hkrati tako, da ga je bilo mogoče ponovno najti, če je to zahteval poslovni proces. Iz tega je razviden subtilen, pa vendar temeljen razvoj arhivskega razmišljanja. Prvi namen utemeljiteljev principa je bil izboljšati način urejanja gradiva s hitro in učinkovitejšo metodo. Drugi namen,

¹⁶ Glej Kopač 2003, str. 207-211.

ki se je pojavil sočasno s prvim, pa je bil najti uspešno metodo za poizvedovanje po hranjenem arhivskem gradivu. Danes, mnogo let po utemeljitvi sistema, smo arhivisti storili še korak naprej. Arhivski teoretiki se vedno bolj zavedajo pomena in vrednosti konteksta. Arhivsko gradivo dolguje svoj nastanek in obstoj upravnim procesom in postopkom in je bilo ustvarjeno v natančno določenem pravnem in socialnem kontekstu. Pravilno interpretirati ga je mogoče le s poznavanjem tega konteksta, ki pa ga lahko ohranimo le, če upoštevamo fond kot celovito enoto in pri tem tudi njegovo notranjo strukturo. Tako se tretji razlog za uvedbo in upoštevanje principa provenience osredotoča predvsem na interpretacijo arhivskega gradiva in je tako posledično mnogo bolj naravnani proti uporabnikom kot prejšnja dva. V tem razvoju je jasno razvidna preusmeritev pozornosti arhivistov na uporabnike in pravzaprav je skoraj paradoksalno, da notranja dimenzija principa provenience, torej načelo prvotne ureditve, služi zunanji funkciji. In prav priznanje velikega pomena konteksta je tisto, kar arhivsko stroko loči od drugih sorodnih informacijskih strok (Horsman 1994, str. 56-57).¹⁷

2. KONCEPT ARHIVSKEGA FONDA

Potem ko smo teoretično osvetlili pomen principa provenience in prvotne ureditve, se lahko vprašamo, kako princip prvotne ureditve uporabiti v praksi. Arhivisti se tradicionalno trudijo zagotavljati zunanjo in notranjo integriteto arhivskega gradiva in pospeševati njegovo uporabo s pomočjo urejanja in popisovanja gradiva, ki ga hranijo. MAS¹⁸-ov slovar arhivske terminologije definira urejanje v prvi vrsti kot intelektualni proces v okviru fizične organizacije gradiva, v drugi pa kot dopolnilne fizične postopke (številčenje, prelaganje gradiva v škatle, odlaganje na arhivske police), ki dopolnjujejo omenjeni intelektualni proces.¹⁹ Nivoje ureditve je že leta 1964 specificiral Oliver W. Holms in le-te je prevzela tudi uradna definicija, ki jo najdemo v omenjenem slovarju.

Urejanje gradiva, kot je razvidno tudi iz definicije, pa obsega celo vrsto različnih postopkov, med katerimi lahko kot najpomembnejšega postavimo oblikovanje fonda, katerega osnovo predstavlja prej omenjeni princip provenience. Sam nastanek gradiva še ne definira fonda. Pomembni faktorji, ki jih je pri tem potrebno upoštevati, so predvsem še administrativni kontekst, v okviru katerega je gradivo nastalo, narava samih funkcij, ki so povzročile nastanek gradiva, in nadzor nad sistemom hrambe gradiva.

Težave pri vprašanju oblikovanja fonda se pojavljajo predvsem v zvezi s vprašanjem, koga lahko razumemo kot ustvarjalca arhivskega gradiva. Pri tem se postavljajo vprašanja, kot so: ali arhivski fond nekega podjetja vsebuje tudi zapise, ki so bili ustvarjeni v njegovi podružnici v tujini, ali je neko ministrstvo ustvarjalec toliko različnih fondov, kot ima direktij v svoji sestavi ali gre samo za en fond in ali je gradivo neke izpostave fond ali pa le sestavni del fonda ustanove, katere del

¹⁷ Glej Bearman, Lytle 1985 in Cook 1992, Duranti 1991, str. 8.

¹⁸ MAS - mednarodni arhivski svet - ICA - International Council on Archives

¹⁹ »1. The intellectual operations involved in the organisation of records/archives based upon the principle of provenance and the registry principle, reflecting the administrative structure and/or competence or function of the originating agency. If this is impossible, than an organisation based upon other criteria adapted to the physical type or form or content of the documents, such as an alphabetical, chronological, geographical or subject order may be used. Arrangement may be carried out at all or nay of the following levels: repository, record/archive group, sub-group, class or series, item or document. 2. The physical operations complementary to above such as numbering, boxing and shelving«. Dictionary 1984, str. 26.

predstavlja. Gre za vprašanja, s katerimi se arhivisti pri svojem delu pogosto srečujejo in ki povzročajo največ preglavic.

Arhivski teoretiki, na čelu z Michelom Ducheinom, so kmalu spoznali, da je osnovna težava v tem, da je najpogosteje najteže identificirati ustvarjalca, zato so poskušali določiti kriterije, ki bi arhivistom pomagali pri reševanju tovrstnih težav pri oblikovanju fonda. Pri tem so se pri ustvarjalcih osredotočili predvsem na institucije, ne pa na posameznike, saj se je večina težav pojavljala prav pri določevanju fonda v primerih, ko je šlo za kompleksna korporativna telesa. Duchein je v svojem prispevku *Theoretical Principles and Practical Problems of Respect des fonds in Archival Science*, ki je bil leta 1977 najprej objavljen v Franciji, nato pa še leta 1983 v angleškem jeziku, postavil nove definicije in razvil pravila za praktično uporabo. Določil je pet praktičnih kriterijev, na osnovi katerih je mogoče določiti ustvarjalca arhivskega gradiva, bodisi da gre za korporativno telo ali posameznika:

1. Pravna identiteta: ustvarjalec mora delovati na osnovi veljavnega pravnega akta.
2. Uradno pooblastilo: ustvarjalec mora imeti jasno določeno, stabilno in stvarno pooblastilo, ki mora temeljiti na jasnih pravnih temeljih.
3. Natančno definirana hierarhična pozicija: pozicija ustvarjalca mora biti v administrativni hierarhiji jasno določena znotraj ustanovitvenega akta, prav tako pa mora biti jasno določen tudi odnos do drugih nivojev v hierarhiji.
4. Visoka stopnja avtonomije: ustvarjalec mora imeti osebje, ki je sposobno lastnih odločitev in vodenja lastnega poslovanja.
5. Organizacijska struktura: ustvarjalec mora imeti jasno določeno in dokumentirano lastno organizacijsko strukturo.

Kot dopolnilo k Ducheinovim petim kriterijem pa je šestega dodal avstralski arhivist Peter J. Scott. Šesti kriterij, na osnovi katerega je mogoče določiti ustvarjalca, je:²⁰

6. samostojen sistem ustvarjanja, hrambe in nadziranja lastnih arhivskih zapisov oziroma v primeru, da gre za izpostavo, odbor ali svet, lastni delovodnik in ločeno odlaganje spisovnega gradiva.²¹

Kriteriji, ki jih je določil Duchein, so bili v osnovi namenjeni za korporativna telesa, medtem ko se s kriteriji za oblikovanje fondov nekorporativnih in individualnih ustvarjalcev v arhivski teoriji ni razpravljalo, saj je veljalo prepričanje, da o tem pravzaprav ni potrebo razpravljati. Ker pa gre pri zasebnih fondih, predvsem družinskih, največkrat za fonde, ki so nastali na osnovi delovanja več različnih ustvarjalcev, je seveda vprašanje ustvarjalca gradiva nejasno. Gre za področje, na katerem bi bilo potrebno določiti eksplicitnejše kriterije za oblikovanje takšnega fonda. Jasno je, da nekaterih kriterijev, ki veljajo za korporativna telesa, ne moremo uporabiti pri fondih zasebnih provenienc, vendar so splošni kriteriji za oblikovanje fonda relevantni tako za fonde korporativnih kot tudi zasebnih provenienc.

Kriteriji, ki jih je postavil Duchein, so koncept fonda vsekakor naredili splošno prepoznavnega, čeprav je Duchein koncept fonda smatral kot strukturo, v kateri igra

²⁰ Glej Scott 1980, str. 48.

²¹ Glej Duranti 2000, str. 77-78.

odločilno vlogo fizična ureditev gradiva. Ideja o fondu kot teoretični strukturi oziroma abstraktnem konceptu, kot ga imenuje Debra Barr, ali intelektualni strukturi, kot ga poimenuje Terry Cook, pa se je razvila šele v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja in je dobila veljavo šele z uveljavitvijo mednarodnih standardov za popisovanje arhivskega gradiva.²²

V glavnem imajo vse težave, ki nastajajo pri vprašanju oblikovanja fonda, vzrok v obravnavanju fonda kot fizične strukture, ne pa kot konceptualnega principa. To odraža predvsem »skrbniško« naravnano preteklost stroke, ne pa njene v pridobivanje znanja usmerjene prihodnosti. Odraža predvsem povezavo med konceptualnim popisovanjem in fizično ureditvijo. Michel Duchein npr. definira fond kot združevanje »različnih vrst dokumentov, ki jih je ustvarilo eno samo administrativno telo ali oseba«, medtem ko se definicija kanadske delovne skupine za pripravo popisnih standardov²³ nanaša na »celoto gradiva, ne glede na obliko ali medij, ki je organsko nastalo in bilo zbrano pri opravljanju dejavnosti in funkcij posameznih oseb, družin ali korporativnih teles«. Skrbništvo nad gradivom (hramba) pa je lahko zaupano enemu uradu ali posamezniku, toda gradivo je lahko zbralo ali ustvarilo več zaporednih predhodnikov (naslednikov) ali pa je nastalo istočasno, pri tem pa ga je ustvarilo več legitimnih ustvarjalcev (Cook 1992, str. 64-65).

3. SLOVENSKA PRAKSA OBLIKOVANJA FONDA

Kot rezultat razvoja je bila postavljena, kot že povedano, nova definicija fonda, ki je postala tudi sestavni del splošnega mednarodnega standarda za popisovanje arhivskega gradiva ISAD(g)2,²⁴ ki je postal skupaj z ostalimi sprejetimi strokovnimi standardi (ISAAR CPF2, ISDF in ISDIAH) osnova za strokovno obdelavo arhivskega gradiva v Sloveniji. Ta in definicija ustvarjalca pa sta v povezavi s pričetkom popisovanja arhivskega gradiva v vzajemni podatkovni zbirki SIRA_net s programskim orodjem scopeArchiv pokazali na mnoge neskladnosti pri oblikovanju fondov. Do njih je v slovenski arhivski praksi prišlo preteklosti in še vedno prihaja.

V Sloveniji sta Sergij Vilfan in Jože Žontar v svojem delu Arhivistika iz leta 1973 fond definirala kot celoto arhivskega gradiva, ki sestavlja eno izvorno telo in je torej kompleks ene provenience. Dopuščala sta definiranje fonda z organizacijsko pravnega in administrativno tehničnega vidika. Fond v organizacijsko pravnem smislu naj bi bila celota gradiva, ki je nastalo na osnovi delovanja ene organizacije ali osebe, ki po svojem pravnem statusu šteje za samostojno pravno telo. Fond v tehnično administrativnem pogledu pa je celota gradiva, ki glede na svojo administrativno zaokroženost in strukturo sestavlja eno samo posebno celoto. Razlika v definiciji po njunem naj ne bi vplivala na strukturo arhiva, saj je potrebno v vsakem primeru združiti tehnično administrativne enote v ustrezne organizacijsko pravne (Vilfan, Žontar 1973, str. 54-55). Po njunem je šlo zgolj za vprašanje formalne narave, vendar bodo primeri v nadaljevanju pokazali na dejstvo, da temu le ni bilo tako.

J. Žontar je desetletje kasneje v svojem delu Arhivistika²⁵ opredelil arhivski fond kot celoto arhivskega gradiva, ki je nastalo pri enem ustvarjalcu. Pri tem se je

²² Glej Barr 1987, str. 165-169, Cook 1992, str. 64-74, Cook 1993, str. 32-33.

²³ Beri: *The Working Group on Archival Descriptive Standards*.

²⁴ Vsi zapisi, ne glede na obliko ali medij, ki so nastali in/ali bili zbrani in so se uporabljali pri opravljanju dejavnosti posameznih oseb, družin ali korporativnih teles v času njihovega delovanja. *General International Standard Archival Description, Second edition, 2000*.

²⁵ Glej Žontar 1984, str. 118-120.

zelo približal definiciji, ki je bila istega leta zapisana v MAS-ovem slovarju arhivske terminologije.²⁶ Kljub temu pa je še določneje opredelil arhivski fond s pojmom pravne osebe in pri tem navedel, da v načelu štejemo arhivsko gradivo ene pravne osebe kot en fond. Seveda je dopuščal tudi izjeme, ki pa so v praksi vodile v veliko razdrobljenost fondov, predvsem na področju gospodarstva in tudi v nekaterih primerih na področju uprave. Prav tako je postavil kriterije za oblikovanje arhivskega fonda, ki so predvidevali oblikovanje na tri načine:

1. na način, ki ima za osnovo čas trajanja ustvarjalca, pri čemer arhiv ne vpliva na oblikovanje arhivskega fonda;
2. na shematski način, kjer delimo celoto arhivskega gradiva ustvarjalca prav tako na časovna obdobja, ki upoštevajo spremembe pri ustvarjalcu, lahko pa tudi spremembe družbenega sistema in
3. na način, ki ima za osnovo posamični prevzem arhivskega gradiva (prevzemni fond), kjer prav tako delimo celotno arhivsko gradivo na časovna obdobja, ki pa jih določajo obdobja, za katera prevzame arhivsko gradivo arhiv (Žontar 1984, str. 119).

Po Žontarjevih trditvah se je v Sloveniji do tedaj v glavnem uporabljala prvi način oblikovanja fondov, kar pa se je moralo v praksi kaj kmalu spremeniti, saj današnje stanje kaže popolnoma drugačno sliko od tedanje. Mogoče lahko to deloma pripišemo dejstvu, da arhivisti pri svojem delu niso dosledno upoštevali načel, ki jih je desetletje pred tem zapisal S. Vilfan, in niso združili tehnično administrativnih enot v ustrezne organizacijsko pravne enote, kar je pomenilo, da niso bile ustvarjene provenienčne celote. Po vsej verjetnosti pa lahko to spremembo pripišemo v glavnem priporočilu o pogojih in načinu oblikovanja arhivskega fonda in arhivske zbirke, ki ga je pripravila Zveza arhivskih delavcev Jugoslavije²⁷ in je zelo na široko zagovarjalo delitev fondov v primeru spremembe družbenopolitičnega sistema, državnopravne ureditve ter v primeru sprememb glede statusa, funkcij in pristojnosti, organizacije in teritorialne pristojnosti ustvarjalca. Po omenjenem priporočilu so se morali fondi ukinjenih organov jasno ločiti od fondov novoustanovljenih organov, vendar lahko z gotovostjo trdimo, da so bile te smernice vsekakor preveč splošne. Kljub temu da je bila v mnogih primerih takšna delitev nesmiselna, neracionalna in nepotrebna, je pri mnogih fondih prišlo do razdelitve, ki jo je predpisovalo omenjeno priporočilo in ki je danes še vedno razvidna iz klasifikacije fondov na posamezna področja.

Kljub strahovitemu napredku in nekaterim bistvenim spremembam, ki sta jih doživela koncept fonda in celotna arhivska stroka v zadnjih dvajsetih letih, pa v slovenski stroki ni prišlo do bistvenih premikov vse od leta 1984 in Žontarjeve postavitve kriterijev za oblikovanje fonda oz. leta 1985, ko so bila izdana že omenjena priporočila. Zdi se, kot da so slovenski arhivisti, zadovoljni z doseženim, zaspali na lovorikah in so na temelju, da je bolje in enostavneje delati tako, kot so se naučili, kot pa orati nove ledine, preprosto ostali na temeljih, ki sta jih postavila Vilfan in Žontar, ne da bi vsaj poskusili nadgraditi njune osnove. Leto 2009 je v slovensko arhivsko prakso, pa tudi teorijo, vneslo bistveno novost, ki se nanaša na popisovanje arhivskega gradiva. Na osnovi skupne odločitve vseh regionalnih arhivov so le-ti prešli na popisovanje arhivskega gradiva s pomočjo programskega orodja scopeArchiv, ki v istem sistemu združuje vse regionalne arhive, v njem pa gradivo

²⁶ »The total body of records/archives accumulated by a particular individual, institution or organisation in the exercise of its activities and functions«. Dictionary 1984, str. 79.

²⁷ Glej Preporuke o uslovima 1985, str. 284-290.

popisuje tudi Arhiv Republike Slovenije, vendar zaenkrat še v ločenem sistemu. Ob pričetku popisovanja in prenašanja registra fondov v novi program pa se je v praksi pokazal prej omenjeni veliki razkorak med veljavno teorijo in slovensko arhivsko prakso, ki se nanaša na vprašanje oblikovanja fonda na osnovi principa provenience in principa prvotne ureditve, ki predstavljata temelj arhivske stroke. Zadeve, ki so bile do sedaj skrite v okvir vsakega posameznega arhiva ali pa so bile vidne zgolj v tiskanih izdajah vodnikov, pa še to le tistim redkim posameznikom, ki so poleg pregledovanja vsebine vodnika posvečali pozornost tudi vprašanjem uporabe temeljnih principov stroke, so naenkrat postale vidne vsem arhivistom, ki uporabljajo in delajo v omenjenem sistemu, in so s tem odprle širšo diskusijo o problematiki, ki ne zadeva več samo vprašanja oblikovanja fonda, temveč tudi vprašanje popisovanja arhivskega gradiva posameznega fonda in vzpostavljanja normativne kontrole v popisnem sistemu.

Podrobnejši pregled oblikovanja fondov v posameznih slovenskih arhivih je pokazal na mnoge anomalije, do katerih je prišlo v preteklih letih in ki nikakor niso v skladu s splošno veljavnim principom provenience. Rada bi poudarila, da pri tem ne gre samo za določen arhiv, ampak se podobne anomalije in odstopanja pojavljajo brez izjeme v prav vseh slovenskih javnih arhivih in, kot sem že poudarila, so nekatere izmed njih rezultat v osemdesetih letih veljavne arhivske doktrine. Pri tem gre za primere, kot npr. oblikovanje fondov znotraj posameznega fonda (gradivo posameznega oddelka nekega organa, ki se opredeli kot samostojni fond), oblikovanje fondov za ustvarjalce, ki ne izpolnjujejo pogojev za oblikovanje fonda, in še bi lahko naštevali.

Problem, s katerim se soočamo, po mojem mnenju in mnenju še nekaterih slovenskih arhivistov, temelji na pomanjkanju kriterijev, na osnovi katerih bi bilo mogoče definirati in oblikovati fond, predvsem pa na nezadostnem poznavanju osnovnih arhivskih principov.

V prvi vrsti nam mora biti jasno, da je fond organska celota, saj je uprava bila in še vedno je živ organizem, kar pomeni, da je vsak fond v času svojega aktivnega življenjskega cikla neprestano rasel in se spreminjal. Fond odraža spremembe v organizaciji, strukturi, pristojnostih in tudi v samem sistemu odlaganja gradiva. Fond je izjemno zapleten skupek aktivnosti ustvarjalca, političnih odločitev, organizacijskega obnašanja, sistema odlaganja gradiva in mnogih nepričakovanih dogodkov. Pri tem pa ne obstajajo jasni matematični odnosi med aktivnostjo ustvarjalca, gradivom, ki je nastalo na osnovi teh aktivnosti, in strukturo gradiva, ki jo je določil ustvarjalec (Horsman 1994, str. 57).

Na osnovi vsega povedanega sem prepričana, da fonda nikakor ne moremo vezati le na pravno osebo, kot je to definiral Žontar, saj le-ta ne predstavlja edinega možnega ustvarjalca arhivskega gradiva. Standard ISAD(g)2 v definiciji ustvarjalca²⁸ namreč navaja, da je ustvarjalec korporativno telo, družina ali posameznik, ki je ustvaril, zbral ali skrbel za gradivo pri opravljanju svoje dejavnosti. Pravne osebe so torej zgolj kategorija znotraj korporativnih teles.

Prav tako je po mojem mnenju danes nesprejemljivo oblikovati fond na katerega izmed treh načinov, ki jih je predlagal Žontar. Ker je ustvarjalec običajno živ organizem, ki je dinamičen in neprenehno ustvarja, uporablja in tudi briše informacije, je popisovanje konteksta v bistvu popisovanje kontinuuma oz.

²⁸ »Creator: The corporate body, family or person, that created, accumulated an/or maintained records in the conduct of personal or corporate activity. Not to be confused with collector«. ISAD(g)2, Ottawa, 2000, str. 11.

nepretrgane veze med njegovimi kompetencami, funkcijami, strukturo in vsemi spremembami, ki so se zgodile znotraj ustvarjalca samega. In ohranjanje prvotne ureditve je v bistvu definiranje in popisovanje strukture fonda in odnosov med ustvarjalcem gradiva in gradivom samim.

Prav zaradi povedanega arhivskih fondov ne moremo več oblikovati na način, ki ima za osnovo čas trajanja ustvarjalca, in na nekdanji shematski način, kajti čeprav ustvarjalec spremeni svoj naziv, pristojnost, območje delovanja ali predmet poslovanja ali pride celo do spremembe lastnika, spremembe v organizaciji poslovanja ali do sprememb družbenega sistema, v katerem ustvarjalec deluje, imamo po novi definiciji opravka še vedno z istim ustvarjalcem, saj se v večini primerov gradivo sklenjeno nadaljuje, dokler deluje ustvarjalec, čeprav pod drugim imenom.

Prav tretji način oblikovanja fonda, kot ga navaja Žontar in ima za osnovo posamični prevzem arhivskega gradiva (prevzemni fond), kjer prav tako delimo celotno arhivsko gradivo na časovna obdobja, ki pa jih določajo obdobja, za katera prevzame arhivsko gradivo arhiv, pa je tisti, ki je v praksi do sedaj povzročil največ preglavic in ga je absolutno potrebno opustiti kot način oblikovanja fonda. Dejstvo, da je pri še delujočih ustvarjalcih gradivo potrebno prevzemati po delih, nikakor ne pomeni, da lahko gradivo posameznega prevzema definiramo kot fond, temveč je potrebno gradivo dodati kot dopolnitev k obstoječemu fondu. To je jasno razvidno tudi iz definicije fonda²⁹, ki jo ponujajo kanadska pravila o popisovanju gradiva in kjer dodatno jasno opozarjajo na to, da fonda ne smemo enačiti z akcesijo, saj je lahko fond sestavljen iz ene same ali več različnih akcesij (dopolnitev).³⁰

Da bi se v bodoče izognili osnovnim težavam, ki botrujejo nepravilnostim pri oblikovanju arhivskega fonda, lahko na podlagi dognanj M. Ducheina,³¹ Petra J. Scotta,³² Lucaiane Duranti³³, Novaka³⁴ in definicij, ki jih dajejo ISAD(g)2, kanadska pravila za popisovanje arhivskega gradiva³⁵ in arhivski standardi in postopki Državnega arhiva v Québecu³⁶, določimo sedem osnovnih kriterijev za oblikovanje arhivskega fonda:

1. lastna pravna identiteta ustvarjalca;³⁷
2. uradno poslanstvo ustvarjalca gradiva;
3. natančno definirana hierarhična pozicija ustvarjalca v vzpostavljenem sistemu;
4. sposobnost vodenja lastnega poslovanja;
5. določena in dokumentirana organizacijska struktura ustvarjalca;

²⁹ *Fond je celota gradiva, ne glede na obliko ali medij, ki je organsko nastalo in bilo zbrano pri opravljanju dejavnosti in funkcij posameznih oseb, družin ali korporativnih teles v času njihovega delovanja. Rules, 2008, str. D-5.*

³⁰ »A fond is not equivalent to an accession. A fond may contain two or more accession units; similarly, an accession may contain more than one fond«. *Ibidem.*

³¹ *Glej Duchein 1983, str. 71-73.*

³² *Glej Scott 1980, 3, str. 50-51.*

³³ *Glej Duranti 2000, str. 77-78.*

³⁴ *Glej Novak 2007, str. 70-85.*

³⁵ *Glej Rules of Archival Description 1990, 2008.*

³⁶ *Glej Arhivistički standardi i postopci 1994, str. 65.*

³⁷ *Le-to lahko dokažemo z zakonskim predpisom, dekretom, odlokom, notarskim zapisom, osebnim dokumentom, listino o združevanju itd.*

6. samostojen sistem ustvarjanja, hrambe in nadziranja lastnih arhivskih zapisov;
7. nedvomno ugotovljena količina arhivskega gradiva, ki praviloma ne sme biti manjša kot 1 arhivska škatla ali 10 cm.³⁸

Za oblikovanje arhivskega fonda je torej potrebno upoštevati vse zgoraj navedene kriterije. V primeru odstopanja pa je potrebno preveriti ustreznost predlaganega oblikovanja in ugotoviti, ali gradivo morda ni nastalo na podlagi pertinentnega principa oziroma ali gradivo ne predstavlja nižje zaokrožene celote (pod-fond, serija) v okviru drugega arhivskega fonda.

Kriteriji za definiranje fonda tako vključujejo predvsem natančno definiranega ustvarjalca gradiva (korporativno telo ali posameznik) in s tem povezan sistem odlaganja spisov oz. ureditev gradiva.

Oblikovanje novega fonda tako predhodno zahteva natančno proučitev ustvarjalca gradiva, njegovega poslovanja ter konteksta med ustvarjalcem, njegovimi funkcijami in aktivnostmi ter gradivom samim.

4. NAMESTO ZAKLJUČKA

Namen pričujočega prispevka je bil predstaviti slovensko arhivsko prakso na področju oblikovanja arhivskega fonda na osnovi provenience in možne kriterije, na osnovi katerih bi bilo mogoče oblikovati arhivski fond. Dejstvo je, da bomo morali v slovenskih arhivih slej ali prej ugrizniti v kislno jabolko in se sistematično lotiti reševanja težav, ki so nastale predvsem zaradi pomanjkanja pa tudi napačne uporabe veljavnih in ustreznih pravil. Mnenja sem, da je v času, ko prehajamo na nove oblike popisovanja arhivskega gradiva, prišel primeren trenutek, ko lahko tovrstne probleme najlažje razrešimo in postavimo nove temelje za reševanje teh vprašanj.

Obravnavana problematika, ne toliko principa provenience, temveč predvsem vprašanja koncepta fonda, pa je tako kompleksna, da se v pričujočem prispevku oziroma v tem trenutku ne kaže podrobneje ukvarjati z njo, saj bi razkrivanje novih teoretičnih podlag prineslo zgolj zmedo v že tako nedorečeno prakso, kaj šele teorijo. Vsekakor pa gre za vprašanje, ki se ga bo v prihodnje potrebno natančneje lotiti.

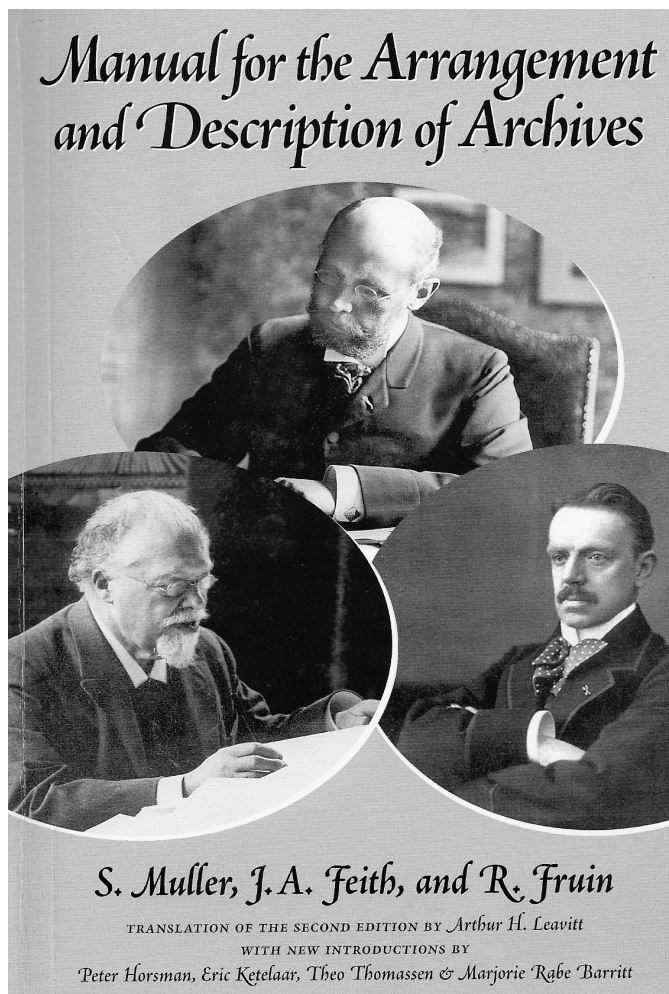
Princip provenience zagotavlja arhivistom konceptualni okvir za urejanje in obdelavo arhivskega gradiva. Ne gre za princip, ki bi ga morali upoštevati ustvarjalci, saj je naloga arhivista, da sledi upravnim in administrativnim spremembam, ki se morajo pri njegovem strokovnem delu odraziti v gradivu, ki ga obdeluje tako, da uporabniku zagotavlja izviren kontekst, na osnovi katerega bo lahko prišel do ustrezne in relevantne informacije. Predvsem pa je njegova bistvena naloga, da interpretira v gradivu hranjene informacije v izvirnem, upravnem in funkcionalnem kontekstu.

Seveda se pri tem postavlja vprašanje, kako ohraniti kontekst, če se okolje, v katerem nastaja gradivo, neprestano spreminja.

Prav to spreminjajoče se okolje, v katerem nastaja gradivo, je vodilo tudi v nastanek nove definicije arhivskega fonda, ki je postala sestavni del mednarodnega standarda za popisovanje arhivskega gradiva ISAD(g)2 in je ponudila možnost, da o

³⁸ O količini ohranjenega gradiva je sicer leta 1984 govoril že Žontar, vendar količine ni smatral za merilo pri oblikovanju arhivskega fonda.

fondu ne govorimo samo v primeru gradiva, ki je nastalo pri upravnih ali sodnih organih, ampak tudi v primeru zasebnega gradiva. Definicija vsebuje idejo, da fond ni zaključena celota, temveč organska celota, ki se neprestano spreminja, v njej pa se odražajo spremembe v organizaciji, strukturi, pristojnostih in tudi samem sistemu odlaganja gradiva ustvarjalca. Fond naj bi bil potemtakem tako intelektualna oziroma abstraktna struktura kot tudi dejanski zgodovinski produkt. Pri tem pa vprašanje ni več samo stvar posameznih arhivistov, ampak je postala stvar sistematičnega zajemanja in hrambe informacij o naravi in strukturi celote.

Naslovnica ponatisa angleškega prevoda Priročnika, ki so ga napisali Muller, Feith in Fruin leta 1898 z dodatno spremno besedo nizozemskih arhivistov P. Horsmana, E. Ketelaarja in T. Thomasena

VIRI IN LITERATURA:

- *Arhivistički standardi i postupci Državnog arhiva Québeca (1994), str. 65, Zagreb: Hrvatski državni arhiv.*
- *Barr, Debra (1987-1988). The Fonds Concept in the Working Group on Archival Descriptive Standards Report. V: Archivaria 25 (str. 165-169). Ottawa: Association of Canadian Archivists.*
- *Bautier, Robert H. (1968). La phase cruciale de l'histoire des archives: La constitution des dépôts d'archives et la naissance de l'archivistique (XVIe-XIXe siècle). V: Archivum 18/1968 (str. 139-149). Paris: International Council on Archives.*
- *Bearman, David A, Lytle, Richard H. (1985). The Power of the Principle of Provenance. V: Archivaria 21. Ottawa: Association of Canadian Archivists.*
- *Brenneke, A. (1953). Archivkunde. Ein Beitrag zur Theorie und Geschichte des Europäischen Archivwissens, bearb. Wolfgang von Leesch (str. 20-31, 67-69, 85-89). Leipzig.*
- *Cook, Terry (1885-1986). From Information to Knowledge: An Intellectual Paradigm for Archives. V: Archivaria 19 (str. 40-41, 49). Ottawa: Association of Canadian Archivists.*
- *Cook, Terry (1990-1991). Rites of Passage: The Archivist and the Information Age. V: Archivaria 31 (str. 171-176). Ottawa: Association of Canadian Archivists.*
- *Cook, Terry (1992). The Concept of the Archival Fonds: Theory, Description and Provenance in the Post-Custodial Era. V: Eastwood, T. (ur.), The Archival Fonds: from Theory to Practice. Le fonds d'archive: de la théorie à la pratique (225 str.). Ottawa: Bureau of Canadian Archivists, Planning Committee on Descriptive Standards.*
- *Desjardins, Gustave (1890). Le Service des archives départementales (str. 30). Paris.*
- *Dictionary of Archival terminology/Dictionnaire de terminologie archivistique (1984). ICA Handbooks Series Volume 3 (str. 26, 79, 130). München, New York, London, Paris: International Council on Archives.*
- *Duchemin, Michel (1977). Le respect des fonds en archivistique: principes théoriques et problèmes pratiques. V: La Gazette des Archives, 9/1977 (str. 71-96). Paris.*
- *Duchemin, Michel (1983). Theoretical Principles and Practical Problems of Respect des fonds in Archival Science. V: Archivaria 16 (str. 71-77). Ottawa: Association of Canadian Archivists.*
- *Duchemin, Michel (1998). Le principe de provenance et la pratique du tri, du classement et de la description en archivistique contemporaine. V: Janus 1998.1 (str. 87-100).*
- *Duranti, Luciana (1991). Diplomats: New Uses for an Old Science (part V). V: Archivaria 32 (str. 8). Ottawa: Association of Canadian Archivists.*
- *Duranti, Luciana (2000). Arhivski zapisi. Teorija i praksa (str. 77-78). Zagreb: Hrvatski državni arhiv.*
- *Gavrilović, Danica (1982). Formiranje arhivskog fonda. V: Arhivist 32/1-2 (str. 28-42). Beograd: Savez arhivskih radnika Jugoslavije.*
- *General International Standard Archival Description ISAD(g), Second edition (2000). Ottawa: International Council on Archives.*
- *Horsman, Peter (1994). Taming an Elephant. An Orthodox Approach to the Principle of Provenance. V: The Principle of Provenance: Report from the first Stockholm Conference on Archival Theory and Practice of Provenance, 2-3 September 1993 (str. 51-63). Stockholm: Swedish National Archives.*
- *Kopač, Janez (2003). Kodeks arhivske poklicne etike. V: Arhivi 26/1 (str. 207-211). Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.*
- *Lindvald, Axel (1932). Das Archivwesen Dänmarks. V: Archivalische Zeitschrift, št. 41 (str. 243).*
- *Mal, Josip (1910). Pomen in organizacija arhivov. V: Dom in svet, št. 23 (str. 22). Ljubljana.*
- *Muller, Samuel, Feith, Johan A., Fruin, Robert (2003). Manual of the Arrangement and Description of Archives. Translation of the second edition by Artur H. Leavitt. Chichago: Society of American Archivists.*
- *Menne-Haritz, A. (1992). Schlüsselbegriffe der Archivterminologie. V: Veröffentlichungen der Archivschule Marburg, Nr. 20, str. 26-28, 52-53. Marburg: Archivschule.*
- *Novak, Miroslav. (2007). Preslikave vsebin v arhivskih strokovnih postopkih (224 str.). Maribor : Pokrajinski arhiv.*
- *Papritz, Johannes (1976). Archivwissenschaft, Band 3 (str. 9-14, 57-58). Marburg: Archivschule.*

- Pohjola, Raimo (1994). *The Principle of Provenance and the Arrangement of Records/Archives*. V: *The Principle of Provenance: Report from the first Stockholm Conference on Archival Theory and Practice of Provenance, 2-3 September 1993* (str. 87-101). Stockholm: Swedish National Archives.
- *Preporuke o uslovima i načinu obrazovanja arhivskog fonda i arhivske zbirke* (1985). V *Arhivist* 35/1-2 (str. 284-290). Beograd: Savez arhivskih radnika Jugoslavije.
- *Rules of Archival Description* (1990, revised version 2008). Ottawa: Bureau of Canadian Archivists.
- Schellenberg, Theodore R. (1956). *Modern Archives* (str. 172-182). Melbourne.
- Scott, Peter J (1980). *Archives and Administrative Change - Some Methodes and Approaches, Part 3*. V: *Archives and Manuscripts*, 7/1980 (str. 48-51). Canberra: The Society of Australian Archivists.
- Uhl, Bodo (2001). *The Significance of the Principle of provenance for Archival Science and Historical Research*. V: *Archivalische Zeitschrift*, 84 (str. 91-122). Köln.
- Žontar, Jože (1984). *Arhivistika* (str. 117-120). Ljubljana: Univerzum.
- Žontar, Jože (1988). *Delovanje Centralne komisije za umetnostne in zgodovinske spomenike in Arhivskega sveta ter arhivi na Kranjskem*. V: *Arhivi* 11, št. 1-2 (str. 22-26). Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.
- Žontar, Jože (2003). *Arhivska veda v 20. Stoletju* (str. 73-79, 97-105). Ljubljana: Arhiv republike Slovenije.
- Vilfan, Sergij, Žontar, Jože (1973). *Arhivistika* (str. 53-66). Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.
- Vilfan, Sergij (1977). *Sređivanje arhivske građe*. V: *Priručnik iz arhivistike* (str. 107-127). Zagreb.